

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

שנת ה'תש"ף עלון 20

וישלה

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא” (נחמיה ח: ח)

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

מאזכרים

המאזכר מחליף מילה או רומז למילה שכבר הוזכרה בפסוק או בפרק.

וַיִּצְוּ אֹתָם – מילת יחס בנטייה

וַיִּזְוֶן אֶת-הָעָם אֲשֶׁר-אֵתוּ – מילת יחס בנטייה

וַיִּצְוּ אֶת-הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר – מספר סודר

וַיַּעֲבֹר אֶת-אֲשֶׁר-לֹו – מילת יחס בנטייה

וְהוּא צֹלַע עַל-יָרְכוּ – כינוי גוף, כינוי שייכות

וַיִּכֶן שָׁם – תואר הפועל

וְהִגִּיד גַּם-הוּא אֲזוּרֵינוּ – כינוי גוף

וַיֵּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ – מילת יחס בנטייה

וי"ו החיבור, וי"ו ההיפוך

וַיֵּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-שְׂמֹעוֹן וְאֶל-לוֹי עֲבַרְתֶּם אִתִּי לְהַבְאִישׁנִי בַיִּשְׁבַּע הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי
וּבְפָרְזֵי וְאֲנִי בֹתֵי מִסְפָּר וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהַפּוֹנֵי וְנִשְׂמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי (לד, ל)

וי"ו ההיפוך מעתיד לעבר תנוקד בפתח ואחריה דגש חזק – וַיֵּאמֶר, וַיִּשְׁבּוּ.
כאשר יש אות שוואית אחרי וי"ו ההיפוך לא יבוא בה דגש חזק, כי אין להכפיל
אות שוואית – וַיִּצְוּ, וַיְהִי (ראו דוגמאות נוספות בהמשך)

וי"ו ההיפוך מעבר לעתיד תנוקד כמו וי"ו החיבור – וְנִאֶסְפוּ, וְשִׁאלָה, וְאִמְרָתֶם.
וי"ו החיבור תנוקד בדרך כלל בשווא. לפני אותיות בומ"פ ולפני אות שוואית
מנוקדת בשוורוק – וּבְפִרְזֵי, וּמְכַל, וְתִישִׁים.
לפני אות המנוקדת בחטף תנוקד בתנועת החטף – וְאֵנִי, וְאִמְת.

אוצר מילים

וְתִקַּע כַּף-יָרֵךְ יַעֲקֹב (לב, כו)

מפרש רש"י: "נתקעקעה ממקום מחברתה, ודומה לו (ירמיה ו, ח) פן תקע נפשי ממך, לשון הסרה..." ומפרש ה"אבן עזרא": "סרה כף הירך ממקומה".

מהו שורש המילה וְתִקַּע ?

הרד"ק ב"ספר השרשים" (חלקו השני של ספרו "מכלול") בערך יק"ע מביא שלוש אפשרויות בזה: יק"ע, קע"ע, נק"ע. רש"י הירש כותב שהשורש הוא יק"ע. רבי וולף היידנהיים כותב: "מבנין הקל מגזרת הכפולים", כלומר מן השורש קע"ע.

כַּף-יָרֵךְ יַעֲקֹב – סמיכות

הרשב"ם מתעכב על ניקוד המילה 'ירך' וכותב –
"הַיָּרֵךְ (בראשית לב, לג) טעמו למטה צרי"ש כי כן שמה, וכן: גִּילָר מזה (צמדבר כב, כד), וכן:
גִּזַּל (ויקרא ה, כא). וכסידך לבוק – נהפכין להיות פתח קטן (=סגול) וטעמו באות ראשונה –
יָרֵךְ יַעֲקֹב, יָרֵךְ המסכן (שמות מ, כב)".

וְהָיָא צִלַּע עַל-יָרְכוּ (לב, לב)

צורה יחידאית. זוהי הפעם היחידה שבה השרש צל"ע מופיע כפועל. בכל המקומות במקרא שרש זה מופיע כשם עצם: צִלַּע, צִלְעֹתָיו.

לשון זכר ונקבה במקרא

וַיֹּאמֶר אִם-יָבֹא עִשָׂו אֶל-הַמְּוֹנָה הָאֵזוֹת וְהִכָּהוּ
וְהָיָה הַמְּוֹנָה הַנְּשֹׂאָר לְפִלִּיטָה (לב, ט)

בפסוק יש קושי לשוני.

וכך מפרט הרשב"ם: "המחנה האחת – לשון נקבה הוא ... הנשאר – לשון זכר".

שם המספר 'אחתי' הוא נקיבה, לעומת זאת 'הנשאר' הוא פועל בזכר (בנקיבה - נשארת).

לפיכך מפרש רש"י: "מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז ג) אם תחנה עלי מחנה, הרי לשון נקבה, (לג ח) המחנה הזה, לשון זכר.

וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה, (לעיל יט כג) **השמש ילא** על הארץ, (תהלים יט ז) מקלה השמים מולאו, הרי לשון זכר, (מ"ב ג כב) **השמש זרחה** על המים, הרי לשון נקבה.

וכן רוח (איוב א יט) והנה **רוח גדולה** באה, הרי לשון נקבה, (שם) ויגע בארבע פנות הבית, הרי לשון זכר, (מ"א יט יא) **ורוח גדולה וחזק** מפרק הרים, הרי לשון זכר ולשון נקבה.

וכן אש (במדבר טז לה) **ואש ילאה** מאת ה', לשון נקבה. (תהלים קד ז) **אש לוהט**, לשון זכר"

פעלים

וְעִשְׂתִּי-שָׁמַיִם מוֹיָבוֹן לְאֵל הַנִּרְאָה אֵלַיךָ (לה, א)

בזמן הווה האות אי מנוקדת בסגול, ואילו בעבר מנוקדת בקמץ וכך יש לומר: נראָה בהווה, נראָה בעבר.

זָדַנְנִי (לג, יא) - שורש חני"נ

מפרש רש"י: "נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן, שהיה לו לומר חננני, שאין חנן בלא שתי נונין, והשלישית לשימוש כמו עשני, זדנני:"

כלומר, שתי אותיות השורש התלכדו וכתשלום לכך יש דגש חזק. הנו"ן השניה אינה מהשרש, אלא היא כינוי מושא חבור - חנן אותי.

קָטַנְתִּי מִכָּל הַזֹּסְדִים (לב, יא) - שורש קט"ן

פועל בבניין קל במשקל פָּעַל.

השרש נג"ש מגזרת חפ"נ

גָּשְׁתוּ - דגש קל בראש המילה. אין תשלום לאות ני שחסרה בנטייה.

וְתָגְשׁוּ, נָגַשׁ - דגש משלים בעה"פ גי כתשלום על הידמות האות ני של השורש עם האות ני של בנין נפעל.

שרש לק"ח

וַיִּקְחָהּ, וַיִּקְחֶם, וַלְקַחְתָּ, קַח, נָקַח, וַלְקַחְנוּ, וַיִּקְחוּ, לְקַחוּ, לְקַח
זהו הפועל היחיד שהאות לי חסרה בנטייה. התופעה קיימת רק בבניין קל בעתיד.
יש המשייכים אותו לגזרה נפרדת הקרויה גזרת חסרי פה"פ למ"ד.

וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָרָיו (לג, כה) - שרש ית"ר מגזרת נפ"ו

וַיִּתֵּר - בנין נפעל. במילה זו רואים את פה"פ ווי המקורית. הדגש החזק הוא
תשלום לני של הנפעל שנשמטה בנטייה בעתיד (הסימן: חד"ק - חיריק, דגש וקמץ).

יֵתֵר שְׂאֵת וַיִּתֵּר עָז (מט, ג) - שם בזכר.

פִּוּזוֹ כַּמַּיִם אֶל-תּוֹתֵר (מט, ד) - בנין הפעיל.

העדר דגש בעה"פ בבניין קל בעתיד ובשמות בגזרת חפ"ן

וַיִּסְעוּ - **יִסְעוּ**, **מִסְעִי**, **וַיִּקְחוּ** - **וַיִּקְח** - בפעלים אלה נשמטה פה"פ בנטייה בעתיד.
כתשלום לאות זו (ני, לי) האות שאחריה (עה"פ) מקבלת דגש חזק משלים. במילים
בהן עה"פ מנוקדת בשווא, לא יהיה דגש חזק כי אין להכפיל אות שוואית.

פרופ' יהושע בלאו עמד על תופעה זו בספרו "תורת ההגה והצורות של לשון המקרא". לדבריו
(בעמ' 80): "לפישוט הכפל גרם הקושי לבטא הגה כפול בתנועה קצרה ביותר". היינו: כיוון
שהתנועה התקצרה (השתנתה לשווא), נוצר קושי להגות מכפל. ישנן אותיות בהן יבוא דגש
למרות היותן מנוקדות בשווא, כיוון שהן "חזקות" יותר - **דַּבְּרוּ**, **וַיִּתְּנוּ**.

וַאֲנִי אֶתְּנֶהְלָה לְאִטִּי (לג, יד) - אֶתְּנֶהְלָה - ה"א יתירה

רש"י: "אתנהלה - אתנהל, ה"י יתירה, כמו: ארדה (בראשית יח, כא), אשמעה (במדבר ט, ח)."

ומוסיף ב"הכתב והקבלה": אתנהלה - ה"א יתרה (רש"י), ובאמת איננה יתרה לגמרי,
כי ב"א להורות שכלב טוב ובנפס חפלה רולה להתנהל בנחת אהו, ולא יהי זאת עליו לטורח.
כי על פעולה ראונית תבא ה"א לבסוף כמו"ש באוליאה נא בלוט בורא (לעיל יט, ח)."

ושם לעיל יט, ח הוא מפרט יותר - "כי יש הבדל גדול בין אוליאה ב"א ובין אוליאה את
בני ישראל הנכתב ב"א, והוא זה: יש שני מיני עתיד, האחד: עתיד החלטי והוא שיודיע
בו המדבר עשיית הדבר בהחלט, השני: עתיד ראוני או בקשתי, והוא שיודיע בו המדבר ראוני
וחפלו על עשיית הדבר. העתיד ההחלטי יבא ב"א ה' בסוף, כמו "אוליאה את בני ישראל",
"אבוא אל אדוני שעירה", "ועשית כל אשר אדבר", כל אלה הם עתידים מחלטי הפעולה.

אמנם העתיד הרלוני והזקקה יבא זה"א לבסוף, כמו "אבואה אל אשתי", "אדברה וירוח לי", וכן כאן אמר "אוליאה" זה"א הוא עתיד המגלה לצד רכון המדבר אל פעולתו, ונכלל בו ג"כ ענין הזקקה, וכ"ה בכל הזנינים העתידים".

מכל מקום זוהי צורת עתיד מאורך האופיינית ללשון המקרא.

לְאִטִּי - שורש לא"ט

רש"י: "... הלמ"ל מן היסוד ואינה משמשת..." כלומר, האות לי במילה יְלֵאֲטִי היא שורשית (רש"י נוקט תמיד במילה יסוד במקום שורש) והיא אינה אות שימוש.

ומפרש אבן-עזרא: "היו"ל נוסף; או יהי' לשון יחיד מדבר".

כלומר רש"י וא"ע מפרשים את המילה מהשורש לא"ט. לפי א"ע זהו פועל בלשון עבר מדבר.

על פי פירושו של אבן-עזרא, צריך להיות ילאטתי, אולם עקב הידמות קולית של האותיות טי עם תי, יש דגש משלים באות טי - לְאִטִּי.

צורה נוספת של הפועל אנו מוצאים בספר איוב:

הַמְעֵט בַּמָּוֶה תַּנְזָמוֹת אֶל וְדָבַר לְאִטִּי עֲמֹה (איוב טו, יא).

בימינו השורש נוטה על דרך גזרת הכפולים: הָאֵט כמו הֶסֶב.

אֲצִינָה נָא עֲמֹה בֶן הָעַם אֲשֶׁר אֲתִי (לג, טו) - שורש יצ"ג מגזרת חפ"צ

אֲצִינָה - הפועל בבניין הפעיל. כאשר פה"פ יי צריכה להיות מנוקדת בשווא נח - אֲצִיגָה - היא "נופלת" ובמקומה יבוא דגש משלים בעה"פ.

בשורש יצ"ג אין נטייה בבנינים קל, נפעל והתפעל.

ניבים ופתגמים

וְשִׁמְתִי אֶת-זֶרְעִי כְּזוֹל הַיָּם (לב, יב)

כחול הים - בהשאלה - הרבה מאוד. כמות שאי אפשר לספור.

וַיְהִי-עוֹד כְּבֶרֶת-הָאָרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה (לה, טז)

כברת דרך - הביטוי 'כברת דרך' נוצר בעת החדשה מהביטוי המקראי 'כְּבֶרֶת אָרֶץ' יחידת דרך, מרחק הליכה של כמה קילומטרים.